

811.163.41 Дошеновић Ј.
003.349

811.163.41'35"17"

<https://doi.org/10.18485/sj.2024.29.1.8>

АЛЕКСАНДАР М. МИЛАНОВИЋ*

Универзитет у Београду
Филолошки факултет

Оригинални научни рад

Примљен: 28. 11. 2023.

Прихваћен: 16. 1. 2024.

ЈОВАН ДОШЕНОВИЋ, НЕЗАСЛУЖЕНО ЗАБОРАВЉЕНИ РЕФОРМАТОР ЋИРИЛИЦЕ

У раду се анализира узрок због којег је Сава Мркаљ издвојио Јована Дошеновића као значајног реформатора ћирилице. Иако су потом и Вук Караџић и Александар Младеновић његову улогу свели само на одстрањивање дебелог јера из граfiјског система, анализа је показала да се у штампаним делима Дошеновић ослободио више непотребних графема из грађанске ћирилице које су биле уобичајене у писању на смени XVIII и XIX в.: <б, њ, е, э, ө, v>. Није прихватио ни диграфе <дж> и <чж> за /dž/. Од својих непосредних претходника (Доситеја, Соларића, Стојковића и др.) Дошеновића издваја његов до сада у науци нерегистрован експлицитни позив да се српска ћирилица сведе на 28 графема, објављен у спису из области математике и књиговодства *Численица или наука рачуна* (1809), годину дана пре Мркаљевог *Сала дебелог јера*.

Кључне речи: Јован Дошеновић, славеносрпски језик, граfiја, српска грађанска ћирилица, латиница, јерови, диграфи.

Бурни и убрзани развој српске грађанске ћирилице у периоду од првих реформаторских потеза Захарије Орфелина из 1767, преко оних Доситеја Обрадовића из 1783. па до све до коначних резова Вука Караџића из 1818. године био је тема многих лингвистичких радова, међу којима се свеобухватношћу издваја рад Александра Младеновића „Сава Мркаљ и његови претходници у реформи предвуковске ћирилице” из 1967. Ауторов углед и његов велики

* aleksandar.jus@gmail.com

захват у овоме раду, којим су уоквирене најважније граfiјско-ортографске црте готово свих назначајнијих актера процеса промена,¹ условили су да су се други србисти потом ређе враћали наведеној теми, сматрајући да је све важно већ речено. Тако је и о улози Јована Дошеновића, једног од водећих песника тршћанског и крајишког круга и знаменитог преводиоца (Скерлић 1967, Иванић 2005, Стефановић 2009, Савковић 2018), у процесима реформи грађанске ћирилице остало устаљено Младеновићево мишљење које је изнео на самом почетку рада: „Док је Мркаљ, имајући у виду испуштање њ, истакао Д. Обрадовића, А. Стојковића, С. Текелију, П. Соларића и Ј. Дошеновића, дотле је Вук, не помињући Ј. Дошеновића а укључујући Л. Мушицког и, наравно, С. Мркаља, покушао да да оцену свакоме од ових писаца за његов рад на усавршавању ћирилице” (Младеновић 1967: 161). Наведени став додатно је прецизиран у другој фусноти рада:

Иако С. Мркаљ истиче Ј. Дошеновића, Вук га с правом не помиње јер се овај аутор, судећи по граfiји његових двеју књига из 1809. г. (*Лирическа пенія*, Будим; *Численица или наука рачуна...*, Будим), не може убројати у оне наше писце који су пре 1810. г. усавршавали ћириличку азбуку тражећи одговарајућа граfiјска решења за обележавање појединих гласова. Дакле, Дошеновића Вук не узима у обзир мада се из Деретићеве формулације [...] стиче супротан утисак” (Младеновић 1967: 161).

Сопствено мишљење да „Вук га с правом не помиње” образложено је следећим речима: „Једино због чега би се Дошеновић могао уврстити у ред осталих писаца разматраних у овом раду јесте то што он у поменутиим својим књигама не употребљава њ, а што је свакако и С. Мркаљ имао на уму помињући га у *Салу*” (Младеновић 1967: 161). После наведених Младеновићевих речи, Дошеновићевом ћирилицом и његовим ставовима о српском писму више се нико није детаљније бавио. Овај рад посвећен је зато управо питању да ли је Сава Мркаљ Јована Дошеновића издвојио као свога претходника једино због испуштања дебелог јера или су постојали и други разлози.

2. Познато је да је Јован Дошеновић објавио укупно три дела. У питању је прво била пригодна песма на осам страна под насловом *Участіе радостей*, „У Венецији” (1807), потом збирка *Лирическа пћнія и Еще друга за увеселеніе*, „Въ Будимѣ” (1809) и спис из области математике и књиговодства *Численица или наука рачуна : Из јасненіями, Правилами, Примѣрами и Наставленіями, по новѣйшем образу од инострани Езика*, „В Будимѣ” (1809). Језик у Дошеновићевим делима већ је исправно оцењен као славеносрпски (Младеновић 1991), али – додајмо да бисмо прецизирали – славеносрпски у својој понародњеној, доситејевској фази развоја. Такође, већ су и Младеновић (1991: 373) и Иванић (2005: 271) навели део из Дошеновићевог предговора *Численици*

¹ Младеновић је анализирао опусе следећих аутора: Захарија Орфелин, Емануил Јанковић, Стеван Стратимировић, Лукијан Мушицки, Атанасије Стојковић, Гаврило Хранислав, Сава Текелија, Викентије Ракић, Павле Соларић, Стефан Новаковић и Сава Мркаљ.

који најбоље описује и ауторов језик и ауторова предвиђања о путу разрешења књижевнојезичких сукоба на смени векова. Сада га наводимо у оригиналном граfiјско-ортографском облику: „Но идимо оконченију. Я сам писо данашним Славенским езиком – Србски – колико год знам, и умем. Многе су распре зато. Стотина хоће да се пише Славенски; а тисязца жели, и вели Србски. Овде е већа страна. Бы ће процес брзо свршен” (стр. XIII). Граfiјско-ортографски систем Дошеновић је, дакле, прилагођавао „славенском језику” писаном на српски начин, односно фонетско-фонолошком систему доситејевскога славено-српског језика. Зато је у уобичајени славеносрпски графематски систем уносио једносмерне измене, само избацујући графеме које је сматрао сувишним, али не уносећи истовремено у њега нове јединице.²

3. Недоследност Дошеновићевих графематских решења видљива је већ у првом објављеном делу, песни *Участије радостеј* посвећеној епископу Мојсеју Миоковићу, што ће бити представљено у кључним цртама и илустровано нужним бројем примера. Наведени Младеновићев опис Дошеновићеве граfiје заправо највише одговара стању у овој песни јер је на крају именица м. рода које се завршавају на сугласник одстрањено дебело јер, али је танко јер сачувано као маркер именица ж. рода: а) <-ъ>: Уроженец 1, звѣзд 3, ѣзд 3, кругов 3, восток 3, Дух 4, Фрушких гор 4, взор 4, подвиг 6, вѣнец 6; б) <-ь>: тихость 3, радость 3, сладость 3, пріятность 4, Щедрость 6, любкость 7, мудрость 7. Дебелога јера нема ни у другим уобичајеним позицијама (Сыплѣт 3, течет 5; Нам 5, Всяк 5; от 3, Без 7), а на његовом месту спорадично се појављује танко јер (чинь 3, толь 4, День 5, жезль 5, Міоковичь 5, Дарь 7; суть 3, Есть 4, есть 7; днесь 6).

3.1. Дошеновићево прихватање устаљеног историјског ортографског проседеа чува у употреби графеме <ѣ> (бѣганію 4, вѣтры 5, мѣры 5, дѣл 6, гдѣ 7) и <ы> (высоко 3, Сыплѣт 3, мы 4, бывает 6), а задржана је и графема <і> за вокал /i/ у позицији испред вокалске графеме (Міоковичу 1, Сіона 7, Пѣніе 7), као и у речима страног порекла, испред сугласника (Исраїл 7).

3.2. Потешкоће које је стварало обележавање сонанта /j/ у читавој „преддуковској” епохи видљиве су и у овој Дошеновићевој песни, а њен аутор решио их је углавном на традиционалан начин: /ja/ → <я>: Воззарят 3, украшая 3, священому 5; /jo/ → <ио>: Іоанн 1; /ju/ → <ю>: всюд 3, свяцают 4, бѣганію 4. Ваља напоменути да нема графеме <е>, већ је група /je/ обележена графемом <е>: трептаніе 3, успѣваем 6, пѣніе 8. Писање иницијалне групе /je/ нема парадигматско решење: Естеству 3, Ему 4 : Іерарха 7, Іерарсе 7, Іерусалим 7.

²Плашећи се различитих оптужби због уношења нових графема, а највише оних да новим графемама латинизују ћирилицу, истим једносмерним путем измена ишли су и други реформатори грађанске ћирилице све до Вука Караџића. О овом питању више у Милановић 2013: 32–41, Станишић 2023.

Видљиве су и потешкоће у обележавању групе /ји/, а ту функцију, поред своје уобичајене вредности (Мойсею 1, Мойсей 4), преузима графема <й> (своих 3).

3.3. Фонема /ј/ на крају речи обележена је уобичајеним диграфом <лъ>: Любителъ 1, благодѣтелъ 4, свидѣтелъ 4, Зыждителъ 4, Кољ 5, Исраїлъ 7. Нема потврда за финално /пј/. И на почетку и у средини речи Дошеновић се ослања на традиционална решења: а) /ј/: трудолюбїа 6, любовою 7, добродѣтели 7, любкостъ 7; б) /пј/: Жизнящую 3, благиня 7, другиня 7. Занимљиво је да у читавом тексту нема потврда за фонеме /џ/, /џ/ и /џ/. Најмање чуди одсуство речи са фонемом /ц/ јер је Дошеновић као језички пуриста (Гавриловић 1901: 277–283, Ивић 1998: 170, Иванић 2005: 271) избегавао све позајмљенице, а међу њима и турцизме.

3.4. Графема <щ> појављује се и у позајмљеницама, са вредношћу /шт/ (Карлшатскїя 1), и у славенизмима, са претпостављеним вредностима /шт/ и /шч/: Жизнящую 3, щастїе 3, Щастїя 4, свѣщаютъ 4, возхищайя 5, щедрости 5, извѣщайя 5, священому 5.

3.5. Графема <ф> појављује се у ретким речима страног порекла (фор-туну 3, Феба 6, Трофеев 7), а графема <х> поред њих (Архїереовы 5), још и у домаћим речима (Фрушких 4, Дух 4, успѣх 4, хвалы 6).

4. Потврде да је Дошеновић после своје прве књиге разматрао функцио-налност појединих графема у славеносрпској ћирилици представљала су његова наредна штампана дела. Тако је збирка *Лирическа пјенија и јеште друга за увеселеније*, која се појавила две године после песме *Участїје радостеј*, донела само једну, али значајну графичко-ортографску иновацију – изостављање и танкога јера на крају речи које су се завршавале сугласником.

4.1. Овим изостављањем остварена је системност у писању и танкога јера на крају речи које су се завршавале сугласником:³ а) <-ъ>: чест, кѣер, корист, матер, радост 13, Любов 24, Мрзост 30, Сладост 104; б) <-ъ>: свѣт, Гнѣв 7, сосуд 12, поглед 89, род 103.⁴ Младеновићева констатација да је Дошеновић одстранио само дебело јер, дакле, не важи за збирку *Лирическа пјенија*. Битно је нагласити да га је Дошеновић на крају речи одбацио чак и у функцији елемента диграфа <лъ>, што је изазвало нови проблем – могућност двоструког читања примера: темел, Зиждител, бранител 15, отметител 28, осветител 28, Добродѣтел 70.

4.2. Одбацивање финалног јера из речи на сугласник потом се у појединим ређим примерима аналашки могло пренети и на обележавање фонеме /ј/ у средини речи, нпр. у групи /јји/ или испред сугласника: землицом 30, болитка

³ Примери без ознаке стране су са непагинираних и погрешно пагинираних страна: из посвете и „Предисловија о пјеснотворству”.

⁴ Ортографска дистинкција рода именица тиме је изгубљена: Претерпивиши бол 110.

86; задоволна 67. У финалној позицији доследно је обележавање фонема /њ/ и /ј/ диграфом: огань 14, небой се зато Богинь 27, брень земную 30, сьнь 30, казнь 52; Пыль воздуха 23, босиль 31, пуполь 47. Диграф <њ> чува се и у примерима са групом /њо/: Богинь 74, Ньойзи 78. Група /њи/ обележена је, недоследно, као <њи> (Ньиве 105), али и као <њы> (њыов 64). Друго решење, са новом функцијом јерија у српској ћирилици, Дошеновић је вероватно преузео директно од Соларића (Милановић 2021), мада су исту службу овој графема наменили и Гаврил Стефановић Венцловић и Стефан Новаковић (Бабић 2012: 59). Остала уобичајена решења не треба посебно издвајати (Полюби 15, Болѣг 16, Люблю 17, валя 101; нѣга 10, огнѣвитый 20, Одѣянѣ 69, здешня 110 итд.).

4.3. У збирци песама нема промена при избору ортографског проседа, па су задржани и историјски и морфонолошки принцип. Први од њих условљава чување графема <ѣ> и <ы> у уобичајеним позицијама: а) <ѣ> нѣжном 8, земледѣлец 11, мѣдне 21, утѣха 75; б) <ы>: ы 21, ты 24, пастырке 63, избытка 87. За обележавање вокала /и/ испред вокала и сонанта /ј/ чува се графема <ѣ> (краснѣя 21, тимѣан 25, змѣя 44, славословѣе 47), активирана и у писању речи страног порекла (Фрѣгие 79, Фѣлис 79, Клѣму 105, Филѣдо 109, Афрѣке 108).

4.4. Одсуство јоте у систему Дошеновић је у збирци решавао традиционалним средствима, не уносећи никакве измене у систем који је имао и у штампаној песми *Участѣје радостѣј*: /ја/ → <я>: Насмея 10, яснѣий 22, Коя 71; /је/ → : <е>: Стихотворенѣе, е 21, ест 21, Ели 21; /јо/ → : <ио>: иош 20, иоште 52; /ју/ → <ю>: Поезѣю, Угледа ю 21, свою 71, юношу 79. Група /ји/ обележена је као <и>: струи 47, буи 47. И графема <ѣ> задржава своје функције: тайна 18, Дай 79, окружай 89.

4.5. Африкате /ѣ/ и /д/ обележене су недиференцирано, графемом <ћ>: а) <ћ> → /ѣ/: Будући, хоћю, тећи 89, Приходећи 80, накићене 89; б) <ћ> → /д/: Уроћенца, се раћа, такоћер, мећу, угаћаюћи, нагрћен, Доћи 28, мећ 31, наће 32, Саћена 49. Тако је, по терминологији Павла Соларића, графема <ћ> и код Дошеновића „двојгласна”, што је решење које је имало дужу традицију у српској писмености (Ђорђевић 1990: 200–201). По први пут појављује се и фонема /дѣ/, само у једном примеру, и ту је обележена графемом <ж>, што је решење преузето из традиције: у бужаку. Дошеновић се није определио за уобичајена еквивалентна решења са диграфима <дж> или <чж>, честим међу његовим савременицима.

4.6. Графема <ш> у збирци чува своју функцију (вещи 7, Сокровица 9, пещера 16, тисящ 31, щастлив 38, щит 49). Фреквенција графеме <ф> висока је захваљујући великом броју речи страног порекла: каранфила 15, Филидин 20, Фѣлида 74, Флоре 74, Нимфе 75, Фрѣгие 79, Философ 86, Кафе 96, Афрѣке 108. Иако фонему /х/ у многим примерима и испушта (Имни 82), графему <х> доста постојано пише и у речима домаћег и страног порекла: Одлучих 18,

лепих 19, духа 75, хитрости 89, херојској 85, стихови 110. Коначно, грчких графема нема чак ни тамо где су на смени векова биле сасвим уобичајене у писању, на пример у властитим именима: Доситеа 65. По овом параметру, у односу на графију Павла Соларића који у периоду од 1804. до 1826. године употребљава грчке графеме <w, ž, ψ, ө и v> (Бабић 2012: 42), Дошеновићев модел је неупоредиво растерећенији.

5. Исте године када и *Лирическа пјенија* Дошеновић је објавио и дело *Численица или наука рачуна*. Почетком XIX в., у непревредној језичкој ситуацији, уобичајено је било да аутори у предговорима проговоре о језику, писму и правопису којима пишу и за које се залажу. И Дошеновић је, видели смо, у предговору изнео свој став о односу рускословенског, славеносрпског и српског народног језика. Дошеновићево мишљење о писму је, међутим, изнето на неочекиваном месту, у поглављу „Зачало II О знаменјима, либо чертами Числ.” (стр. 5–11) и очито је остало скривено очима истраживача. Последњи, 16. параграф овог поглавља говори о начину бележења великих бројева и завршава се речима које цитирамо у целини:

Чрез такове знаке числам можемо еше и у записивању множественнога числа коего помоћи се, на приклад: Двадесет и Четири писмена латјинска могу преместити се, ли бо њиова положенјя премеити равно оволико 620,,401.733,,239.439,360.000 крат. Зато кад такова числа велика записивати одма неумемо, тогда найпре валя поставити знаке чертам овако за горный приклад ,, , , , , . пак (***) записивати по черте у сваку преградицу знадујуи већ гди е место триліона, гди двиліоново, гди тисуће од тма и т. д.

Примѣчаніе. Наша прекочетыредесетна азбука пада са својим премещанѣм до толико квинтиліона крат. – Когда поне хотели бы мы помоћи се, и нашу пренакићену от Грека азбуку на двадесет и Осам писмен, прискружити, тогда бы свѣт разумный видіо и похваліо нашу опрезност, коя нас тежи удалити да се нурушимо свагда за туђіом мисли; тогда небы наше печатне книга двогубу цену имале, него имаду езика иние; и тогда небы дечица младорастна наша отнюд главоболно трпили док читати се науче. Двадесет и осам писмена, довольно бы за нас было, да ничто менше и онда могли бы с' нашим езиком и изговаранѣм дичити се торжествујуи над другима, с' тим као и свагда. (10–11).

Дошеновић у анализи креће од стања у грчком алфabetу и његовог непотребног утицаја на актуелну српску ћирилицу, коју – будући да према његовом бројању има више од 40 графема – сматра „пренакићеном”. Залажући се, дакле, за 28 графема у српској грађанској ћирилици, Дошеновић закључује да би то било идеално и за штампање књига и за описмењавање ученика. Оваква редукција инвентара била је доста радикалан предлог у словенском окружењу.⁵ Лако је, међутим, уочљиво да Дошеновић не нуди и списак одабраних графема. Ни графијски модел примењен у самој *Численици* не даје потпун одговор на питање које је графеме Дошеновић видео у систему са 28 јединица.

⁵ Уп.: „Мркаљев систем од 26 слова (25 основних и 'јер', с тим да се Ц, које Мркаљ и не помиње, пише диграфски) био би рекордно смањење броја слова у словенском свету на простору оба писма” (Пешикан 1984: 518).

5.1. И у овој књизи Дошеновић се у писању ослобађа финалних јерова у различитим врстама речи које се завршавају сугласником: а) <-ъ>: част X, помоћ XII, жизнь 4, количест 37; б) <-ъ>: Митрополит XVII, форинт 2, Множимец 84, Приклад 162; имам 156; кад 2; под 15, от 22, Пак 28 итд. Систем ипак није доследно спроведен, па се исте лексеме у почетку књиге појављују написане с танким јером и без њега, на пример: естъ 3 : ест 3, сирѣчь 2, 3, 6 : сиреч XIV, сирѣч 14, 26, 34, 40, 41, 48, 65, 66, 78 итд. Видљиво је да се облици са финалним јером појављују на самом почетку књиге, а потом нестају, па не треба изгубити из вида ни могућност да су они последица словослагачевог привикавања на нови систем. Танко јер је врло ретко написано и у другим променљивим и непроменљивим речима, углавном иза графеме <щ> (Вещь 2, тисящ 9, Иощ 46), али и у другим примерима (часть 17, колико и е годь 19). Ниска фреквенција танкога јера у овој функцији и позиционираност таквих примера у самом почетку књиге остављају нас у дилеми да ли је Дошеновић ову графему видео као засебну јединицу пројектованог инвентара.

5.2. Дошеновић је и у *Численици* чувао графеме јат и јери у етимолошкој позицији, држећи се историјског ортографског начела: а) <ѣ>: нѣкога 7, Примѣчаніе 11, Мѣра 176; б) <ы>: Вы VI, дыханіе XII, бываше 200 итд. У позицији испред вокала и сонанта /j/, али и у лексемама страног порекла, вокал /i/ обележен је графемом <і>: триліон 9, собыранію 18, Маріаш 166, Каір 170, Ліон 170, Ліиц 170.⁶

5.3. Дошеновићеви графичко-ортографски проблеми везани за обележавање сонанта /j/ пренети су и на *Численицу*. У позицији испред сугласника и на крају речи фонема /j/ обележена је као <й>: славнѣйшии XIII, одной 13, Дѣлай 23, Елей 322, обичайно 167.⁷ Испред вокала решења су традиционална: /ja/ → <я>: Шпанія 190, /je/ → <е>: моем VIII, е 44, есу 54, допте 204, Грацте 204, Есмо 34, Есу 40, /jo/ → <ио>: Иосиф XIX, Иощ 46, /ju/ → <ю>: прилагаюћи 13.⁸ Наведени примери сведоче да је за обележавање фонеме /j/ у различитим контекстима Дошеновић задржао три графеме: <й>, <я> и <ю>. Нити у једном Дошеновићевом делу нема графеме <е>.

5.4. Дошеновић је задржао претходна решења за обележавање фонема /lj/ и /пј/. Танко јер у склопу диграфа за њихово обележавање он је покушао одбацивати у финалној позицији фонеме /lj/: учител VIII, Бопросител 144, дѣлитель 148, темел 165, Фиртел 165. То утиче и на обележавање ове фонеме испред вокала: соревнователи XVII, дулином 145, воспросителев 157. Недоследности су видљиве и у писању различитих облика исте лексеме: називатели 152 : нази-

⁶ Друга функција ове графеме је да обележи /j/ у интервокалском положају, у групи /jo/: Баіона 168.

⁷ Уп. и бележење секвенце /ојо/: својом 176.

⁸ Група /оји/, додајмо, недоследно је обележена: мојим XIII.

вателя 152, називателъ 160, Фиртел 165 : Фиртеля 165. Диграф за обележавање /nj/ потврђен је на крају речи (Сежанъ 166, Свежанъ 325), у позицији испред сугласника (страньских 164, Шпаньскій 202) и у групи /nji/ (њиовом 165, Болоньина 200), а и остала решења у складу су са постојећом ортографском праксом (странствованя VIII, Починѣмо 9, Болоня 168).

5.5. Графема <ћ> и у *Численици* је остала двофункционална: а) <ћ> → /č/: говорећи VI, рећи 3, ће 285; <ћ> → /đ/: обраћено VI, Поћо X, доће 3, Такоћер 196. Фонема /đ/ није добила засебно графематско решење. Није пронађена нити једна потврда за диграф <дѣ>.

5.6. Фонема /dž/ обележена је искључиво графемом <ж>, која тако остаје двофункционална у Дошеновићевом опусу: Иосиф Хажич XIX, Димитриј Хажич XIX, Ажја XXII, Мажарской 166, Мажарска 195. Будући да је опет активирао само један турцизам са овом фонемом и будући да је чувао морфолошки правопис, проблем обележавања фонеме /dž/ очито је Дошеновићу био маргиналан.

5.7. И графема <ш> задржана је у систему, у многим примерима несумњиво са вредношћу /št/, а у славенизмима и са потенцијалном вредношћу /šč/: посвѣщаваю V, настоюще VI, дщица 27, що год 34, поощренія 47, Защо 90.

5.8. Графема <ф> и овде је уобичајена у позајмљеницама: форинта 40, фунти 40, пфенинге 55, фурману 158, Шиф 167, Штофа 189. Будући да фонему /h/ чува у домаћим речима, позајмљеницама и славенизмима, и у спису је, као и у другим Дошеновићевим делима, честа и графема <х>: хлѣбства VI, хулческе VIII, хоћемо 1, Хиљада 4, мухамедова 6 итд. Специфичних грчких слова, преосталих код других аутора углавном у писању грецизама, више нема у Дошеновићевом систему, што представља напредак не само у односу на поменути Соларићеву праксу, већ и на Стојковићеву праксу у *Кандору* (1800) (Мајер 1986).

6. Када се погледа целокупан Дошеновићев штампани опус, лако је видљиво да, попут својих претходника и Мркаља и Милованова после њега, ни Дошеновић није уводио нове графеме у ћирилицу. Тако фонеме /đ/ и /dž/ нису добиле засебна и системска решења, због чега су двофункционалне остале графеме <ћ> и <ж>. Очито свестан потенцијалне изолације у односу на друге словенске ћирилице која би могла настати увођењем нових графема, Дошеновић се определио за мање радикална решења.⁹ У *Численици*, делу у којем је предложио српску ћирилицу са 28 графема, Дошеновић је користио систем са чак 34 графеме, од којих су две биле диграфи: а) за обележавање вокала: <а, е, и, о, у; ђ, њ, њ̄>; б) за обележавање сонаната и консонаната: <б, в, г, д, ж,

⁹ О проблему изолације који је настао Вуковом графичко-ортографском реформом в. Ивић 1984.

з, й, к, л, ль, м, н, нь, п, р, с, т, ћ, ф, х, ц, ч, ш>; в) за обележавање фонемских секвенци: <я, ю, щ>. Уколико би се у обзир узело и недоследно писање финалног танког јера на крају речи са сугласником у финалној позицији, број графема порастао би на 35. Сва наведена решења Дошеновић је користио и у осталим објављеним делима. Иако је број графема у Дошеновићевом систему остао превелик, он је истовремено одстарио поједине које су још увек несметано егзистирале на смени векова: <ь, њ, ѓ, ѓ, ѓ, ѓ, ѓ>, да не наводимо у тадашњој пракси ређе графеме. Исто важи и за диграфе <дж> и <чж>. При поређењу са ћирилицом Атанасија Стојковића, на пример, Дошеновићева је у функционалној предности јер у њој нема непотребне графеме ук, као ни грчих графема. Стојковић тако, за илустрацију, пише *египетскихъ*, а Дошеновић *Egipetска*. Говорећи симболички, до граfiјске форме *египатски преостао је био у српској култури још само један корак.

7. Нема сумње да је Мркаљ пажљиво читао Дошеновићеву *Численицу*. У писму Вуку Караџићу, послатом пре 15. септембра 1833. године, Мркаљ коментарише сопствену кованицу: „На стр. 120, стотма, eine Million, ако ваља, естъ моя рѣчь, коју самъ я у Пешты сковао критізырајући съ моима друговима Дошеновићеву Численицу” (Караџић 2014: 326). Како се *Численица* појавила само годину дана пре *Сала дебелого јера* (1810), лако је закључити да је један од подстицаја за реформу ћирилице Мркаљу морао доћи и из Дошеновићевог дела. У њему се налазио први експлицитни позив српским интелектуалцима да грађанску ћирилицу, којом је Дошеновић објављивао своја дела, сведу на мањи број графема, односно само на оне које су неопходне за верно преносење српског језика у штампаним књигама и у образовном процесу. Прецизно одређен број од 28 неопходних графема у *Численици* није илустрован конкретним инвентаром, а анализа је потврдила да је Дошеновић у овом делу задржао више графема од наведеног броја. То сведочи да саму намеру Дошеновић није успео да оствари у свом делу. Само почетак реформе Дошеновић је остварио постепено се ослобађајући танког јера у периоду од 1807. до 1810. године. Тек пред Мркаљем је, дакле, стајао задатак да Дошеновићеву намеру оствари у пракси. Познато је да ни Мркаљ, попут Дошеновића, није понудио графематско решење за фонему /dž/, али је у односу на свога непосредног претходника направио више значајних корака напред ка функционалнијој ћирилици: а) одбацивањем графема <ѣ, њ, ѓ, ѓ, ѓ, ѓ, ѓ>, б) системским диграфским решењима за меке сугласнике без обзира на контекст, в) презимањем српског традиционалног решења за јоту наспрам иновација из руске грађанске ћирилице, г) одбацивањем двофункционалних графема <е, љ, ж>, као и <-л>. Против двофункционалних графема изјаснио се 1810. године и Павле Соларић у делу *Бесједовник илирическо-италијански*. Са друге стране, корак уназад у односу на Дошеновића Мркаљ је направио тежећи системности решења, па је графему <ћ> заменио диграфом <тъ>.

На самоме крају рада, ипак, морамо издвојити суштину. Будући да је стварао у духовном окружењу које су чинили велики представници нашег просветитељства попут Доситеја Обрадовића, Павла Соларића или Атанасија Стојковића, и да је међу њима први сасвим директно изнео предлог да српску грађанску ћирилицу треба свести на инвентар веома близак онима које ће недуго потом створити Сава Мркаљ, Лука Милованов и Вук Караџић, ваља закључити да је Јован Дошеновић ипак остао неправедно заборављен као значајан реформатор нашег писма. То огрешење није било Мркаљево, већ Вуково, а потом и наше.

ЛИТЕРАТУРА

- Бабић 2012:** Биљана Бабић, *Ортографске и језичке карактеристике у штампаним дјелима Павла Соларића*, Бања Лука: Универзитет у Бањој Луци, Филолошки факултет.
- Бјелаковић 2019:** Исидора Бјелаковић, Филолошке поставке Павла Соларића, у: Павле Соларић, *Сабрана дјела* (приредили Душан Иванић и Исидора Бјелаковић), Београд: Задужбина Доситеј Обрадовић, 33–38.
- Гавриловић 1901:** Андра Гавриловић, Први лиричари и естетичари у новијој књижевности српској, *Глас СКА*, 60, 215–297.
- Ђорђић 1990:** Петар Ђорђић, *Историја српске ћирилице*, треће издање, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Иванић 2005:** Душан Иванић, О поезији Јована Дошеновића, у: Јован Дошеновић, *Сабране песме* (прир. Д. Иванић), Београд: Gensis International, 253–271.
- Ивић 1984:** Павле Ивић, О месту Саве Мркаља у историји српске културе, *Књижевност*, 4–5, Београд, 508–512.
- Ивић 1998:** Павле Ивић, *Преглед историје српског језика*, Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Караџић 2014:** Вук Караџић, *Преписка XIII (1863–1864)*, Сабрана дела Вука Караџића, књига тридесет друга, Београд: Вукова задужбина – Просвета.
- Мајер 1986:** Rudolf Maier, О језику 'Kandora' (1800) Atanasija Stojkovića, *Wiener slawistischer Almanach*, 18, 115–231.
- Милановић 2013:** Александар Милановић, *Језик весма полезан*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.

- Милановић 2021:** Александар Милановић, Соларићеви погледи на српску ћирилицу, *Доситејев врт*, 9, Београд, 117–135.
- Младеновић 1967:** Александар Младеновић, Сава Мркаљ и његови претходници у реформи предвуковске ћирилице, *Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду*, X, 161–198.
- Младеновић 1991:** Александар Младеновић, Павле Соларић, Јован Дошеновић и Сава Мркаљ о српском књижевном језику свога времена, *Зборник о Србима у Хрватској*, 2, 369–376.
- Пешикан 1984:** Митар Пешикан, Мркаљева реформаторска замисао у светлу укупног развоја нашег писма, *Књижевност*, 4–5, Београд, 513–519.
- Савковић 2018:** Нада Савковић, *Јован А. Дошеновић између италијанских утицаја и српског надахнућа*, Нови Сад: Матица српска.
- Скерлић 1967:** Јован Скерлић, *Историја нове српске књижевности*, Београд: Просвета.
- Станишић 2023:** Вања Станишић, Латинизација ћирилице, *Рачански зборник*, 27/28, Бајина Башта, 126–144.
- Стефановић 2009:** Мирјана Стефановић, *Лексикон српског просветитељства*, Београд: Службени гласник.

ЈОВАН ДОШЕНОВИЋ, НЕЗАСЛУЖЕНО ЗАБОРАВЉЕНИ РЕФОРМАТОР ЋИРИЛИЦЕ

Резиме

У раду се анализира узрок због којег је Сава Мркаљ издвојио Јована Дошеновића као значајног реформатора ћирилице. Иако су потом и Вук Караџић и Александар Младеновић његову улогу свели само на одстрањивање дебелог јера из графијског система, анализа је показала да се у штампаним делима Дошеновић ослободио више непотребних графема из грађанске ћирилице које су биле уобичајене у писању на смени XVIII и XIX в.: <ь, њ, е, э, ө, v>. Није прихватио ни диграфе <дж> и <чж> за /dʒ/. Од својих непосредних претходника (Доситеја, Соларића, Стојковића и др.) Дошеновића издваја његов до сада у науци нерегистрован експлицитни позив да се српска ћирилица сведи на 28 графема, објављен у спису из области математике и књиговодства *Численица или наука рачуна* (1809), годину дана пре Мркаљевог *Сала дебелог јера*.

Кључне речи: Јован Дошеновић, славеносрпски језик, графија, српска грађанска ћирилица, латиница, јерови, диграфи